

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

12.03.2025. Nr. 1-6/1

Uz 30.01.2025 1-04.1/60-pav/2025

Latvijas Republikas Satversmes tiesai
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par pieaicināto personu lietā Nr. 2024-29-01

Satversmes tiesā, pamatojoties uz M.Kuzminas (turpmāk - Pieteikuma iesniedzēja) konstitucionālo sūdzību, ir ierosināta lieta Nr. 2024-29-01 "Par Civillikuma 637.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam" (turpmāk – lieta Nr.2024- 29-01). Ar Satversmes tiesas tiesneses Jautrīte Briedes 30.01.2024. lēmumu (turpmāk – Lēmums) lietā Nr.2024 – 29-01 par pieaicināto personu atzīts tiesībsargs, kuram lūgts rakstveidā izteikt viedokli par Civillikuma 637.panta atbilstību Satversmes 92.pantam pirmajam teikumam, tostarp par Saeimas atbildes rakstā pausto, ka Civillikuma 637.pants pieteikuma iesniedzējai nerada Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ietvertu pamattiesību aizskārumu. Tiesībsargs lūgts sniegt atbildes arī uz citiem jautājumiem, kuriem viņa ieskatā varētu būt nozīme.

Izvērtējot ar Lēmumam pievienoto Pieteikuma iesniedzējas 18.10.2024. konstitucionālo sūdzību (turpmāk - Pieteikums) un Latvijas Republikas Saeimas 13.01.2024. atbildes rakstu Nr. 612.1-1-14/25 (turpmāk – atbildes rakstu), tiesībsargs atbilstoši savai kompetencei sniedz sekojošu viedokli.

Apstrīdētā norma

[1] Civillikuma 637.pants (turpmāk – Apstrīdētā norma) paredz, ka "Apstrīdēt testamentu var tikai tie, kas iecelti par mantiniekiem kādā citā pēdējās gribas rīkojumā vai kas testatora miršanas brīdī bijuši viņa tuvākie likumiskie mantinieki.

Tos rīkojumus, kurus minētās personas nav apstrīdējušas, vai kuriem viņas piekritušas, vai kurus viņas apstrīdēt nokavējušas, vai arī uz kuriem viņas kautkā citādi zaudējušas tiesību, attālākie radnieki vairs nevar apstrīdēt.”

[2] Pieteikuma iesniedzēja norādījusi, ka ir mantojuma atstājēja ceturtās šķiras mantiniece (māsīca) kura pieteikusies par mantinieci, jo mantojuma atstājēja pirmās šķiras mantinieks (dēls) uz mantojumu nebija pieteicies. Savukārt par mantinieci apstiprināta mantojuma atstājēja faktiskā dzīvesbiedre, kura iesniegusi privātu mirušā testamentu. Pieteicēja, uzskatot, ka testaments ir viltots sākotnēji 2022.gadā vērsusies Valsts policijā ar iesniegumu par kriminālprocesa uzsākšanu par testamenta viltošanu un īpašuma izkrāpšanas mēģinājumu lielā apmērā. Valsts policija pieņēmusi lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, norādot, ka strīds par testamenta apstrīdēšanu jārīcina civiltiesiskā kārtā. Prokurore Valsts policijas lēmumu atcēlusi un pieņēmusi lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu. Pieteikumā norādīts, ka kriminālprocesa virzība nav notikusi un visas sūdzības un lūgumi tikuši noraidīti, tostarp pieteikuma iesniedzēju atteikts atzīt par cietušo. Uzskatot, ka testaments nav mantojuma atstājēja pašrocīgi rakstīts un parakstīts pieteikuma iesniedzēja cēlusi prasību tiesā par testamenta apstrīdēšanu un īpašuma tiesību atzīšanu, bet tiesvedība tiesā tikusi izbeigta, konstatējot, ka pieteicēja nav mantojuma atstājēja tuvākā likumiskā mantiniece, kurai atbilstoši Civillikuma 637.pantam būtu tiesības to apstrīdēt.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka konkrētajā situācijā ar apstrīdēto normu viņai kā attālai radniecei, kura pieteikusies uz mantojumu, ir liegtas Latvijas Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu - tiesības apstrīdēt testamentu, panākot tā atzīšanu par spēkā neesošu, liedz realizēt viņas likumiskās mantošanas tiesības - aizstāvēt pamattiesības uz īpašumu, kas izriet no Latvijas Republikas Satversmes 105.panta.

No pieteikuma izriet, ka pieteikuma iesniedzēja konkrētās normas atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam apstrīdējusi tiktāl, ciktāl konkrētā norma liedz viņai kā attālākai likumiskajai mantiniecei apstrīdēt testamentu tiesas procesā situācijā, kad tuvākais likumiskais mantinieks mantojumu nav pieņēmis un pastāv šaubas par testamenta īstumu.

[3] Pieteicēja paudusi viedokli, ka Apstrīdētajā normā ietvertais ierobežojums nav noteikts “ar likumu”, jo likumdevējs ilgstoši atbilstoši labas likumdošanas principam, nav veicis apstrīdētās normas izvērtējumu. Pieteicēja saskata likumdevēja nolūku ar apstrīdēto normu ierobežot to personu loku, kuras varētu apstrīdēt testamentu, jo šāds ierobežojums pēc būtības ir atbilstošs vispārīgiem civiltiesiskiem principiem un ir nepieciešams testamentārā mantinieka aizsardzībai, kā

arī nodrošina testamenta spēkā esamību un iespēju mantot vienīgi testamentārajiem mantiniekiem. Tomēr uzsver, ka situācijās, kad testaments nodibināts prettiesiski, testamentārā mantinieka tiesība, iespējams pašam mantojuma ieguvējam rīkojoties prettiesiski, pieteikuma iesniedzējas ieskatā nevar tik atzīta par konstitucionāli aizsargājamu vērtību un tādējādi šādam ierobežojumam nav saskatāms legītīms mērķis. Vienlaikus uzsvērts, ka testamentārais mantinieks papildu tiek aizsargāts no potenciālām tiesvedībām, kurās varētu tikt vērtēts testamenta tiesiskums, kas pēc būtības ir pretrunā sabiedrības drošības un demokrātiskās iekārtas aizsardzībai, jo šāda tiesiskā kārtība ļauj saglabāt spēkā prettiesisku testamentu. Tāpat pieteikuma iesniedzēja paudusi viedokli, ka pastāv alternatīvi līdzekļi, kas varētu efektīvi aizsargāt testamentāro mantinieku pret tādu personu prasībām tiesā, kas nemaz nevar būt testatora mantinieki, vienlaikus neliedzot vērsties tiesā personām, kurām ir legītīma mantiska interese prasīt testamenta atzīšanu par privātā testamenta atzīšanu par spēkā neesošu viltojuma dēļ. Tādējādi pastāvēt alternatīviem risinājumiem, kas mazāk ierobežotu Satversmes 92.pantā garantētās tiesības, pieteicējas ieskatā apstrīdētā norma neatbilst arī nepieciešamības kritērija samērīguma principam un labums, ko iegūst sabiedrība, nav lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu. Nepamatota priekšrocību radīšana vienam no civiltiesisko attiecību dalībniekam – testamentārajam mantiniekam – neļaujot citiem mantiniekiem apstrīdēt testamentu, nav uzskatāma par sabiedrības vispārīgu interesi un iegūtais labums ir iluzors un noteikti nav lielāks par sabiedrības kopējo interesi, lai prettiesiski darījumi, kas iespējami nodibināti noziedzīga nodarījuma rezultātā, nepaliktu spēkā esoši.

[4] Saeima Atbildes rakstā paudusi viedokli, ka konkrētajā lietā ir pamats izbeigt tiesvedību, jo nav konstatējams pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārums, kuru aizsardzībai būtu nodrošināma pieeja tiesai atbilstoši Satversmes 92.panta pirmajā teikumā ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu garantijām, proti, pieteikuma iesniedzējas tiesības iegūt mantu likumiskās mantošanas ceļā pašas par sevi nav uzskatāmas par tiesību uz īpašumu objektu ne Konvencijas 1.protokola 1.panta, ne arī Satversmes 105.panta pirmo trīs teikumu izpratnē. Saeima sniegusi arī viedokli par to, ka apstrīdētā norma, kas ierobežo pieteicējas pieeju tiesai ir pieņemta saskaņā ar likumu, tā kalpo konkrētam legītīmam mērķim – citu cilvēku tiesību aizsardzībai, kā arī likumdevējs ir ievērojis samērīgumu, ar konkrēto normu primāri tiek aizsargātas testamentārā mantinieka tiesības, kā arī konkrētā norma nodrošina tiesisko noteiktību un tiesisko drošību. Tostarp atbildes rakstā vērsta uzmanību uz to, ka pieteicējai atbilstoši Satversmes 92.pantā ietvertajām garantijām ir pieejami citi tiesību aizsardzības līdzekļi, norādot, ka kriminālprocesuālā

kārtībā ir iespējams pilnvērtīgi pārliecināties, vai testamentu tiešām radījis testamenta atstājējs, tādējādi pārbaudot iespējamo viltošanas faktu.

Satversmes 92.pantā garantētās tiesības un pamattiesību aizskārums

[5] Satversmes 92.panta pirmais teikums paredz, ka “ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā”. Satversmes tiesa savā praksē ir uzsvērusi, ka valstij ir jānodrošina efektīva aizsardzība ikvienai personai, kuras tiesības un likumīgās intereses ir aizskartas. Personas tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšana ir svarīgākais līdzeklis šī mērķa sasniegšanai.¹ Tiesas pieejamības nodrošināšana ir viens no veidiem, kā garantēt personas pamattiesību aizsardzību. Tai pat laikā no Satversmes 92.panta pirmā teikuma neizriet personas tiesības prasīt, lai ikviens personai būtisks jautājums tiktu izskatīts tiesā. Saskaņā ar Satversmes 92.panta pirmo teikumu ikvienam ir tiesības aizstāvēt tiesā savas aizskartās subjektīvas tiesības.²

Satversmes tiesas judikatūrā atzīts, ka Satversmes 92.panta pirmais teikums visupirms interpretējams kopsakarībā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencijas) 6.pantu, kas garantē to, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu pamatotību, uz taisnīgu tiesu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Savukārt, ja no Konvencijas normām un to interpretācijas Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksē izriet, ka attiecīgās Konvencijā nostiprinātās cilvēktiesības aptver konkrēto situāciju, tad šī situācija ietilpst arī Satversmē nostiprināto attiecīgo pamattiesību tvērumā.³

Pieteicēja ir norādījusi, ka jēdziens “tiesības un likumiskās intereses” ietver Satversmē nostiprināto Satversmes 105.pantā noteikto pamattiesību aizsardzību un atsaucoties uz ECT praksi⁴, paudusi viedokli, ka viņas tiesiskais stāvoklis ir bijis tāds, kas devis reālu pamatu mantiskajām tiesībām un viņai kā likumiskajai mantiniecei ir tiesiskā palīdzība, kas aptver Konvencijas 1.protokola 1.pantā garantētās tiesības uz īpašumu.

[6] Tiesībsargs, aplūkojot Satversmes tiesas un ECT praksi, secina, ka brīdis, no kura tiek aizsargātas īpašuma tiesības ne vienmēr ir pilnībā skaidrs. Tā piemēram, Civillikuma 994.pants paredz vispārīgu principu, ka par nekustamo īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu

¹ Satversmes tiesas 14.03.2006.spriedums lietā Nr.2005-18-01 10.punkts.

² Satversmes tiesas 29.06.2018. spriedums lietā Nr.2017-32-05 25.punkts.

³ Satversmes tiesas 23.05.2017. spriedums Nr.2016-13-01 10.punkts.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 19.12.2018. spriedums lietā *MOLLA Sali v. Greece* Nr.20452/14; 122-132.punkts.

ierakstīts zemesgrāmatā. Tomēr neraugoties uz minēto, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 105.pants aizsargā arī tādu nekustamā īpašuma īpašnieka, kas ir ieguvis īpašuma tiesības, taču nav vēl tās nostiprinājis zemesgrāmatā.⁵

ECT un Satversmes tiesa savā praksē ir atzinusi, ka arī tikai vēl paredzami nākotnes ienākumi var tikt uzskatīti par “īpašumu” tad, ja tie jau ir nopelnīti vai pastāv prasība, kuru var apmierināt.⁶ Savukārt citā lietā Satversmes tiesa ir norādījusi, ka “nav pamatots tas [...], ka pašvaldības īpašumā esošo dzīvokļu privatizācija būtu uzskatāma tikai par zināma veida privilēģiju. Tieši otrādi – likumdevējs par Privatizācijas likuma pamatmērķi ir noteicis īrnieka tiesības privatizēt īrēto dzīvokli. Pašvaldībām tas nav devis tiesības rīkoties ar to īpašumā esošo un iedzīvotājiem izīrēto fondu, bet gan uzlicis pienākumu likumā noteiktajā kārtībā nodrošināt privatizācijas procesa īstenošanu.”⁷

ECT ir risināts arī jautājums par īpašuma iegūšanu mantošanas ceļā un vienā no lietām ECT atzina, ka tiesības uz īpašumu aizsargā mantinieku, kurš ir norādīts tiesas apstiprinātā testamentā pat tad, ja īpašuma tiesības nav nostiprinātas zemesgrāmatā vai ir tikušas atņemtas.⁸ Savukārt citā lietā ECT ir secinājusi, ka gadījumā, kad mantotais īpašums ir ticis iznīcināts pirms tikusi nodibināta mantinieka paternitāte un tiesības mantot, tiesības uz īpašumu nav piemērojamas.⁹

Minētā prakse apliecina, ka katra lieta ir individuāla un arī šajā lietā ir nozīmīgi noteikt, vai pieteicējai piemīt aizsargājamās īpašuma tiesības Satversmes 105.panta izpratnē.

[7] Civillikuma 927.pants paredz, ka “īpašums ir pilnīgas varas tiesības pār lietu, t.i. tiesības valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar ko rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas. No minētā izriet, ka īpašniekam ir jāpiemīt varai pār lietu - iespējai ietekmēt to pēc savas gribas, valdīt to un rīkoties ar to. Savukārt, ja īpašums vēl nav īpašnieka varā un ietekmes sfērā, tad subjekta stāvoklim ir jābūt tādām, kas nodrošina iespēju īpašumu noteikti un pārbaudāmi iegūt nākotnē, panākt iespēju to baudīt (piemēram, ar īpašuma prasību u.c.)

⁵ Satversmes tiesas 07.06.2012.spriedums lietā Nr.2011-19-01 9.punkts.

⁶ Satversmes tiesas 27.10.2010. spriedums lietā Nr.2010-12-03 7.punkts un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 25.09.2018. spriedums lietā Denisov v.Ukraine Nr.76639/11 137.punkts.

⁷ Satversmes tiesas 06.06. 2006. spriedums lietā Nr.2005-25-01. 17.punkts.

⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 19.12.2018. spriedums lietā Molla Sali v. Greece (20452/14 128.punkts.

⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 21.10.2008.spriedums lietā *Alboize – Barthes and Alboize -Montezume*.

Tādējādi par Satversmes 105.pantā ietvertajām īpašuma tiesībām nevar uzskatīt hipotētiski saņemamu mantisku labumu nenosakāmā nākotnē vai tādu priekšnoteikumu pastāvēšanu, kuru īstenošanā nekādā mērā nav paša subjekta izvēles un gribas.

Mantojuma tiesību regulējuma mērķis ir aizsargāt tiesību uz īpašumu, kas tiek panākts ar noteiktu kārtību, kādā mantojums nonāk pie mantinieka. Līgumiskai mantošanas tiesībai ir priekšroka pret testamentāro, un kā pirmajai tā otrajai ir priekšroka pret likumisko, proti, Civillikuma 390.pants skaidri nosaka, ka mantinieki manto pēc likuma, kad nav mantojuma līguma vai testamenta, vai kad tie nav spēkā. Mantojot pēc pēdējās gribas rīkojuma un mantojot pēc likuma, mantošanas process atšķiras. Turklāt likumdevējs vēsturiski un atbilstoši savai rīcības brīvībai ir primāri noteicis papildu aizsardzību konkrēti un tieši tikai tuvākajiem un neatņemamās daļas tiesīgajiem, nevis attālajiem radniekiem. Savukārt mantinieka brīva griba – pieņemt mantojumu vai to atraidīt – ir nostiprināta kā fundamentāla un neaizskarama vērtība.

Vienlaikus jāatzīmē, ka tiesības uz īpašumu nerada personai tiesības iegūt īpašumu. Tādējādi vienīgi cerības iegūt īpašumu, ja vien īpašuma iegūšana nav skaidri paredzēta tiesību normās vai tiesas nolēmumā, netiek aizsargāta ar tiesībām uz īpašumu.¹⁰

[8] Saeimas atbildes rakstā pausti apsvērumi par to, ka pieteikuma iesniedzējas kā mantojuma atstājējas attālākas radnieces tiesības mantošanas kontekstā ir vērtējamās kā tiesības pieteikties un pretendēt uz mantojumu brīdī, kad mantojums atklājas, tomēr šāda pieteikšanās nekādā veidā negarantē viņai tiesības iegūt mantojumu. Tas vai konkrētajā situācijā konkrētais tuvinieks iegūs mantojumu, ir atkarīgs ne tikai no konkrētās personas rīcības, bet arī citu normatīvā regulējumā iekļauto priekšnoteikumu izpildīšanās.

Tiesiskās palāvības princips nodrošina tikai iegūta tiesiskā stāvokļa aizsardzību. Ar aicinājumu mantojumu nodibinās vienīgi iespēja kļūt par mantinieku un mantojuma iegūšanai vēl nepieciešams, lai aicinātais izteiktu savu gribu pieņemt piekritušo mantojumu un tiktu apstiprināts mantojuma tiesībās. Tādējādi tiek atrisināta mantinieku savstarpējā konkurence.

Līdz ar to tiesībsargs nevar piekrist pieteicējas viedoklim, ka pieteicējas tiesiskais stāvoklis bija tāds, kas deva reālu pamatu mantiskajām tiesībām. Konkrētajā situācijā nepastāv arī tiesiskā palāvība, kuras ietvaros pieteicējas materiālā interese būtu tiesiski aizsargājama. Normatīvajā regulējumā ir ietverti virkne nosacījumu, kuru izpildes rezultātā pieteicējai varētu būt nodrošināta

¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 21.11.2023. spriedums lietā *Gyulumyan and others v. Armenia* Nr.25240/20 101.punts.

iespēja tikt apstiprinātai par mantinieci, tomēr šo nosacījumu izpilde vai iestāšanās nav tiešā mērā saistīta tikai ar pieteicējas gribu un izvēli. Paļāvība iestājas tikai tādā gadījumā, ja tam pastāv pamats – citos gadījumos tā ir tikai cerība.¹¹

Nemot vērā izklāstīto, tiesībsargs piekrīt Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim, ka konkrētajā situācijā pieteikuma iesniedzējai pastāvošā netieša iespējamība un nākotnē vērsta cerība iegūt mantojumu nav uzskatāma par īpašuma objektu, kas ietilpst Satversmes 105.panta tvērumā.

Savukārt kā jau iepriekš norādīts, valsts pienākums atbilstoši Satversmes 92.pantam un Konvencijas 6.pantā nostiprinātajām garantijām ir nodrošināt pieeju tiesai tajos gadījumos, kad iznākums ir izšķirošs attiecībā uz personas civilajām tiesībām, tomēr konkrētajā situācijā šāda ietekme uz personas tiesisko stāvokli ir ļoti pastarpināta. Tādējādi **apstrīdētā norma tiesībsarga ieskatā nerada Satversmes 92.pantā pirmajā teikumā ietverto tiesību aizskārumu.**

[9] Kopumā tiesībsargs pievienojas Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92.pantam, jo izvērtējot Saeimas paustos argumentus, nepastāv šaubas par to, ka apstrīdētā norma ir noteikta ar likumu un izvirzīto leģitīmo mērķi – citu cilvēku aizsardzību un tiesisko stabilitāti un drošību, līdzsvarojot ar pieteicējas kā attālas radnieces interesi gūt materiālu labumu, nav iespējams sasniegt ar alternatīviem līdzekļiem, jo tādējādi tiktu apdraudēta tiesiskā drošība un tiesiskā stabilitāte.

[10] Tostarp gadījumos, kad tiesības vērsties tiesā nav paredzētas, atbilstoši Konvencijas 13.pantam un taisnīguma principam ir nepieciešams nodrošināt efektīvu procedūru, kas dod iespēju īstenot personai savu tiesību aizsardzību. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 92.pants neparedz konkrēta jautājuma izšķiršanu atbilstoši tādām procesuālam regulējumam, kādu persona vēlas.¹² Konkrētās lietas faktiskie apstākļi liecina par to, ka pieteicēja savu tiesību aizsardzībai vērsusies tiesībsargājošajās institūcijās un par dokumentu viltošanas iespējamo faktu ir uzsāks kriminālprocess, proti, Krimināllikuma 275.pantā ir paredzēta kriminālatbildība par dokumentu viltošanu. Saeima pamatoti ir norādījusi, ka iespējamā dokumenta viltošanas pārbaude kriminālprocesa ietvaros ir vērsta primāri uz publisku interešu aizsardzību un tādējādi, konstatējot kriminālprocesa ietvaros prettiesisku darbību, tiktu novērsta situācija, ka spēkā paliek tāds tiesiskais darījums, kas nodibināts noziedzīga nodarījuma rezultātā. Tādējādi situācijā, kad

¹¹ M.Onževs "Tiesību normu laika aspekti tiesiskā un demokrātiskā valstī" Latvijas Vēstnesis, 2016., 92.-93.lpp.

¹² Satversmes tiesas 01.11.2012. spriedums lietā Nr.2012-06-01 10.punkts.

testaments tiktu atzīts par viltotu, tad nepastāvētu spēkā esošais mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojums un būtu piemērojama likumiskās mantošanas kārtība, iespējams, atbilstoši pieteikuma iesniedzējas interesēm.

Papildus norādāms, ka Tiesībsarga birojā līdz šim nav vērsušās personas, norādot uz savu kā mantinieku cilvēktiesību nepamatotiem ierobežojumiem dēļ apstrīdētās normas.

[11] Ņemot vērā visu minēto, tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma, ko pieteicēja ir apstrīdējusi attiecībā uz tiesību ierobežojumu apstrīdēt testamentu tā iespējamā viltojuma dēļ, **nerada Satversmes 92.pantā pirmajā teikumā ietverto pamattiesību aizskārumu.**

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons